

Oppilaan identiteetin rakentumisen tunnistaminen perusopetukseen valmistavassa opetuksessa

KM, luokanopettaja Elina Lintu, tohtoriopiskelija, Tampereen yliopisto

KM, luokanopettaja Maiju Kinossalo, tohtoriopiskelija, Tampereen yliopisto

Valmistavan opetuksen tavoitteena on antaa oppilaalle riittäviä valmiuksia, joiden avulla hän pystyy osallistumaan perusopetukseen. Perusopetus antaa edelleen valmiuksia myöhempään elämään. Valmistavan opetuksen tavoitteena on siten estää mahdollinen syrjäytymiskehitys jo varhaisessa vaiheessa sekä luoda edellytyksiä osallistua suomalaiseen yhteiskuntaan ja avata mahdollisuuksia monipuoliselle oppimiselle ja identiteetin rakentamiselle. (VAPE, 2015.)

Perusopetuksen ”tavoitteena on tukea oppilaiden kasvua ihmisenä ja yhteiskunnan jäsenenä sekä opettaa tarpeellisia tietoja ja taitoja” (OPH, 2014). Ihmisen kasvussa on pitkälti kyse identiteetin monipuolisesta ja myönteisestä rakentumisesta. Myös oppiminen on keskeinen identiteettiä rakentava osa. OPS 2014:ssa todetaankin, että oppimisen lomassa oppilas rakentaa identiteettiään, ihmiskäsitystään, maailmankuvaansa ja -katsomustaan sekä paikkaansa maailmassa. ”Samalla hän luo suhdetta itseensä, toisiin ihmisiin, yhteiskuntaan, luontoon ja eri kulttuureihin. Oppimisesta syrjäytyminen merkitsee sivistyksellisten oikeuksien toteutumatta jäämistä ja on uhka terveelle kasvulle ja kehitykselle. Perusopetus luo edellytyksiä elinikäiselle oppimiselle, joka on erottamaton osa hyvän elämän rakentamista.” (POPS, 2014, 15.)

Uudet perusteet painottavat oppilaan identiteetin rakentumisen merkitystä voimakkaammin kuin aikaisemmin ja velvoittavat opettajat huomioimaan tämän omassa työssään. Jo aiemmin tutkijat ovat painottaneet koulun merkitystä identiteettiä muokkaavana kontekstina (Flum & Kaplan, 2012). On myös löydetty merkkejä siitä, että koulu ei tue identiteetin rakentumista tarpeeksi hyvin (Lannegrand-Willems & Bosma, 2006). Tämä saattaa olla seurausta siitä, että vielä ei täysin ymmärretä, mitä identiteetin aktiivinen pedagoginen tukeminen tarkoittaa ja kuinka sitä voi toteuttaa käytännössä. Siksi opettajat tarvitsevat tähän tukea ja käytännön neuvoja. Tässä tekstissä autamme valmistavan opetuksen opettajaa tunnistamaan, millaisia kerroksia oppilaan identiteetillä on, ja miten niitä voi omassa opetuksessaan ottaa huomioon.

Yksinkertaisimmillaan identiteetti on oppilaan muotoilemia kertomuksia kysymyksiin, kuka hän on, mistä hän tulee, minne hän kuuluu ja kuka hänestä voi tulla. Oppiessaan hän lisäksi kysyy, miten opetettavat asiat liittyvät hänen elämäänsä merkityksellisellä tavalla. Merkityksiä rakentamalla hän rakentaa samalla identiteettiään. Uuden oppiminen ja osallisuus koulutyössä muokkaavat kunkin oppilaan kertomusta itsestään ja avaavat myös uusia tapoja hahmottaa itsensä ja tulevaisuutensa (Bruner, 1999). Silti identiteetin rakentaminen voi olla oppilaalle vielä täysin tiedostamatonta, minkä vuoksi on edullista tukea sitä pedagogisesti (Kinossalo, 2015, 55). Kuinka opetuksessa sitten on mahdollista tukea näiden identiteettiä koskevien kertomusten myönteistä muotoilua ja merkitysten rakentumisia? Millaisia yhteyksiä näillä on oppimisen kanssa?

Identiteetti on monikerroksinen ja koko elämänmittainen prosessi, se ei tule koskaan valmiiksi. Se rakentuu samanaikaisesti yksilöllisellä, sosiaalisella ja yhteisöllisellä sekä kulttuuris-ympäristöllisellä tasolla. Se on riippuvainen kielestä, joka tukee kokemuksista syntyvien merkitysten muotoilua. Lisäksi identiteettiä rakennetaan osallistumalla yhteisöihin ja ryhmiin sekä asemoitumalla niissä niiden jäsenenä. Identiteetillä on myös kulttuuriset juuret ja maantieteellisiin paikkoihin liittyviä

sisältöjä. Prosessinomaisuus puolestaan merkitsee identiteetin ajallista ulottuvuutta: identiteetti koostuu kertomuksistamme menneisyydestämme, nykyisyydestämme ja tulevaisuudestamme. Oppiminen avaa oppilaalle maailmankuvaa, ja uusin käsittein hän pystyy selittämään asioiden syy-seuraussuhteita sekä rakentaa oppimiinsa asioihin merkityksellisiä suhteita. (Ropo, 2009; Kinossalo 2015.) Oppilaan identiteetin huomioiminen monikerroksisesti ja elämäntarinallisena jatkumona perusopetukseen valmistavassa opetuksessa auttaa opettajaa näkemään oppilaan identiteettiään rakentavana yksilönä.

Perusopetukseen valmistavassa opetuksessa identiteettiä koskevat kysymykset ovat lähtökohtaisesti kompleksisia, ja ne vaativat erityistä pedagogista huomiota. Muutokset ja kokemukset elämässä, uuteen kieliyhteisöön osallistuminen, kuulumisen tunne etsiminen sekä erilaisuuden kohtaaminen ja tunteminen ovat asioita, jotka herkistävät lasta ja nuorta kamppailemaan oman identiteettinsä kanssa. Näin siksi, että oppilas on muuttanut kulttuuris-ympäristöllisestä kontekstista toiseen. Hän elää vähintään kahden kielen ja kulttuurin välissä, ja perheen ja ympäristön kulttuurit saattavat erota toisistaan huomattavastikin. Samalla hänen itseilmaisunsa on rajoittunutta suomenkielisissä yhteisöissä kielitaidon kehittymisen ollessa vasta alussa. Oppilas rakentaa identiteettiään tilanteessa, jossa maahanmuuttajuus on kuitenkin vain yksi kokemus identiteetin rakentumisessa. Sitä ei voida pitää ainoana identiteetin rakentamisen sisältönä esimerkiksi kieli- ja kulttuuri-identiteetin näkökulmasta, vaan hänet on huomioitava monikerroksisemmin, kuten edellä on esitetty. Oppilas tarvitsee pedagogista tukea identiteetin muotoiluun menneiden ja uusien kokemusten myötä sekä omalla äidinkielellään että oppiessaan suomen kieltä.

Identiteettiä aktiivisesti tukevassa opetuksessa tavoitellaan sitä, että suhtautuminen opittavaan ilmiöön voi jopa muuttaa käsitystä itsestä tai maailmasta (Harrell-Levy & Kerpelman, 2010) sekä tukee elämäntarinan syntymistä. Valmistavan opetuksen kannalta on olennaista, että oppilaalle tarjotaan kielellisesti monipuolisia keinoja muotoilla näitä suhteita. Tarkoituksena on, että opettaja edistää opetettavan aineen tai ilmiön ja oppilaan välisen merkityksellisen suhteen syntymistä. Suhteen syntyminen on osa identiteetin rakentumista, jossa oppilas yhdistää opittavan ilmiön tai oppiaineen osaksi omaa maailmanhahmotustaan ja kertomustaan siitä. (Yrjänäinen & Ropo, 2013; Kinossalo, 2015.) Muutos tällaisessa, kielellisiä ja kerronnallisia taitoja sekä elämäntarinallista identiteettiä tukevassa oppimisessa, on sitä, että ihminen ymmärtää minuuttaan paremmin, oppii muista ihmisistä, kokemuksistaan ihmisenä sekä suhteestaan maailmaan (Goodson & Gill, 2011, 117). Valmistavassa opetuksessa tätä tuetaan sekä oppilaan omalla äidinkielellä että opittavalla suomen kielellä.

Perusopetuksen tavoitteena oppimisen ja opetussuunnitelman näkökulmasta voidaan nähdä, että oppilas ymmärtää elämänsä historiaa, hyväksyy nykypäivänsä ja suunnittelee tulevaa suhteessa opetussuunnitelman tavoitteisiin. Sen toteuttamista voi edistää esimerkiksi jäsentämällä opetusta kahdesta näkökulmasta:

- luodaan pedagogisesti sellaista yhteistoiminnallista oppimisympäristöä, jossa tietoisesti tuetaan oppilaan monipuolistuvia keinoja ja kykyjä antaa merkityksiä sekä rakentaa identiteettiä

- jäsenetään opetettavia asioita joko kertomukselliseksi kokonaisuuksiksi tai kokonaisuuksiksi, jotka houkuttelevat oppilasta antamaan merkityksiä sekä synnyttämään kertomuksellista prosessointia. (Kinossalo, 2015, 57, 60.)

Yhteistoiminnallisen oppimisympäristön luominen voi tuntua haastavalta, kun yhteistä kieltä ei vielä ole. Kuitenkin oppilaat voivat osallistua sen luomiseen tuomalla esimerkiksi valokuvien välityksellä luokkaan omia kuulumisiaan keskusteltaviksi, jos niin haluavat. Samoin he voivat olla osallisena opetuksen suunnittelemisessa tuomalla kuvia luokkaan niistä aiheista, joita haluaisivat opetuksessa käsiteltävän. Kielitaidon karttuessa oppilas voi tuoda kiinnostavia nettiosoitteita, lehti- tai nettiartikkeleita ja kirjoja. Näin opettajallekin avautuu mahdollisuus tutustua oppilaisiin tarkemmin, ja oppilas saa olla osallinen oppisisältöjen luomisessa jo aivan alusta alkaen.

Opetettavien asioiden jäsentäminen tarinoiksi voidaan toteuttaa esimerkiksi keskustellen tai kuvittaen erilaisia merkityksiä yhdessä luokan oppilaiden kanssa uutta asiaa tai ilmiötä tutkittaessa. Esimerkiksi tutustuttaessa veteen tai sähköön voidaan pohtia niiden merkityksiä itselle. Mitkä merkitykset ovat yhteisiä, mitkä taas saavat yksilöllisemmän sävyn? Vesi uimista harrastavalle tai meren äärellä eläneelle voi saada eri merkityksiä kuin vesi sellaiselle ihmiselle, jolle vesi ei ole niin tuttu elementti. Näistä erilaisista merkityksistä keskusteleminen ja niiden vertailu harjoittaa keskustelutaitoja, joita oppilaat tarvitsevat tulevaisuudessa myöhemmässä opiskelussaan, yhteiskunnassa ja työelämässä toimiessaan (mm. Brenifier, 2010, 43; Bruner, 1999, 96). Opiskellun kokonaisuuden ja siitä käydyt keskustelut voi esimerkiksi kirjoittaa kertomukseksi, runoksi tai räpiksi tai kuvata videoksi käyttäen oppilaiden osaamia kieliä.

Valmistavassa opetuksessa on hyödyllistä tarkastella opiskelumahdollisuuksia Suomessa. Monelle oppilaalle on uutta, että koulutuksemme on maksutonta yliopistossakin ja että ammattiin kouluttautumista pidetään hyvin tärkeänä yhteiskunnassamme. Keskustelemalla näistä asioista jo valmistavassa opetuksessa voidaan oppilaita valmistaa pohtimaan omaa identiteettiään ja tulevaisuuttaan myös tältä näkökannalta. Elämäkerrallisesti tulevaisuutta voidaan yhteisesti rakentaa konkreettiseksi elämänkaareksi. Elämänkaareen voi leikata lehdistä eri-ikäisten ihmisen kuvia, joita yhdessä sijoitetaan elämänkaarelle. Tästä oppilaat voivat rakentaa oman elämänsä aikajanan omalla kielellään lisäten siihen oppimiaan suomenkielisiä käsitteitä.

Monikerroksisen identiteetin huomioiminen koulussa edellyttääkin, että oppilas otetaan huomioon kokonaisuutena, ei vain kieli- ja koulunkäyntitaidon oppijana. Tämän vuoksi on tärkeää, että etsitään ja tuetaan niitä vahvuuksia, joita oppilaalla on, vaikka suomen kielen taito on vasta kehittyvässä.

Kielikasvatus identiteettiä tukevassa valmistavassa opetuksessa

Identiteetin näemme rakentuvan kerronnallisesti (Bruner, 1999). Siinä kielellä on erityinen rooli. Kielellä luodaan kokemuksille merkityksiä, jotka rakentuvat kertomuksiksi. Kertomukset saattavat olla pitkäikäisiä, ja ne puolestaan rakentavat identiteettiä. Kielellä rakennetaan moniulotteista kertomusta itsestä ihmisestä ja yksilönä, sosiaalisena ja yhteiskunnan jäsenenä sekä kulttuuris- ympäristöllisenä olentona. Lisäksi kielen avulla opitaan, luodaan merkityksiä, rakennetaan suhteita,

osallistutaan kulttuuriin sekä rakennetaan kertomusta siitä, mitä oppilas tietää, osaa ja taitaa, kuka hän on. (ks. esim., Ropo, 1999.)

Perusopetukseen valmistavassa opetuksessa laaja-alaisen osaamisen ja eri oppiaineiden opetuksessa noudatetaan soveltuvin osin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteita. Niissä keskeinen kielikasvatuksen näkökulma on arvokas identiteetin rakentumista tukevien sisältöjen ja taitojen opettelussa ja opettamisessa myös valmistavassa opetuksessa. (ks. POPS, 2014, 103–104)

Kielikasvatus perustuu ajatukseen kielitaidon kehittymisen prosessinomaisuudesta sen alkaessa varhaislapsuudessa ja jatkuessa läpi eliniän. (POPS, 2014, 103). Samoin kerronnallisen identiteetin on havaittu saavan ensimmäisiä muotojaan varhaislapsuudessa jo siinä vaiheessa, kun lapsi pystyy tulkitsemaan menneitä tapahtumia kaksisanaisten lauseiden avulla (Reese, Yan, Jack & Hayne, 2010). Identiteetin rakentumisessa, kuten opittavien asioiden merkitysten muotoilussa, kielellä ja kerronnallisilla taidoilla on erityinen rooli. Siksi kielikasvatuksen tavoitteet ovat keskeisiä identiteettiä tukevan valmistavan opetuksen kannalta.

Kielikasvatuksessa, kuten identiteetin rakentumisen tukemista painottavassa opetuksessa, nähdään kielen ja eri kielten tärkeä rooli oppimisessa ja eri oppiaineissa sekä merkitysten rakentamisessa. Kielikasvatuksen tavoitteet tukevat identiteetin rakentumista. Tavoitteena on, että oppilas rohkenee yksilönä käyttämään vähäistäkin kielitaitoa, tulemaan tietoiseksi itsestään viestijänä ja kielenkäyttäjänä ja edistyy merkitysten rakentamisen taidoissa. Kielikasvatuksessa oppilaita ohjataan ”tiedostamaan sekä omaa että muiden kielellisten ja kulttuuristen identiteettien monikerroksisuutta. Opetus vahvistaa oppilaiden luottamusta omaan kykyihinsä oppia kieliä ja käyttää vähäistäkin kielitaitoa rohkeasti. Kielikasvatus edellyttää eri oppiaineiden yhteistyötä ja jokaisen opettajan toimimista myös suomen kielen ja kulttuurin opettajana.” (POPS, 2014, 103–104.) Kielikasvatuksen eräänä tavoitteena on auttaa oppilaita tunnistamaan, millaisia vaikutuksia kielellisillä ja viestinnällisillä valinnoilla on toisiin ihmisiin. Identiteettiä tukevassa opetuksessa onkin tarkoitus oppia yhdessä ymmärtämään oman ja muiden identiteettien vuorovaikutuksellista rakentumista ja ympärillä tapahtuvan vaikutusta identiteetin rakentumiseen. Siinä myös puhe- ja viestintätaidoilla on erityinen rooli. Identiteetti rakentuu vuorovaikutuksessa muiden kanssa sekä tietoja että taitoja oppimalla.

Tärkeää on myös muistaa opetussuunnitelman perusteiden laaja tekstikäsitys, jonka mukaan suullinen tarinaperinnekin on eräs tekstityyppi, jota voidaan tutkia. Kaikissa kulttuureissa ei ole kirjallista perinnettä, mutta henkilöltä toiselle siirtyvät suulliset tarinat voidaan rinnastaa näihin.

Valmistavassa opetuksessa oppilaan on voitava halutessaan tuoda esille omia vahvuuksiaan, elämäkerrallisia kokemuksiaan ja aiemmin oppimiaan tietoja ja taitoja. Niitä voidaan ottaa myös kielen opiskelun pohjaksi, vaikka suomen kielen taito onkin vielä kehittymässä. Näin tuetaan oppilaan identiteettiä monipuolisemmin. Samalla hän saa keinoja, joilla osallistua uuteen yhteiskuntaan ja kulttuuriin ja joilla muotoilla omaa elämäkertansa myös myöhemmin elämässään.

Koulun tai valmistavan opetuksen merkitystä oppilaan identiteetin rakentumisen kontekstina ei voida sivuuttaa tai pitää itsestäänselvyytenä. Identiteetin rakentumisen tukeminen lähtee oppilaan kunnioittavasta kohtaamisesta yksilönä ja kouluyhteisön jäsenenä. Jo ennen kuin oppilas osaa kommunikoida toisten kanssa yhteisellä kielellä, hän tulkitsee muiden eleitä, ilmeitä ja

käyttäytymistä muodostaen näistä mielikuvan joukkoon kuulumisesta tai sen ulkopuolelle jäämisestä.

Maahanmuuttajataustaisen oppilaan kohdalla identiteetin rakentumisen aktiivinen pedagoginen tuki on tarpeellista, ja sen huomioiminen käytännön opetuksessa kieli- ja kulttuuri-identiteettiä laajempänä ilmiönä on mahdollista. Identiteetti on monikerroksinen ihmiseksi kasvamisen ja ihmisenä olemisen prosessi. Sen huomioon ottaminen tukee oppilaan valmiuksia oppia, kotoutua, osallistua yhteiskuntaan sekä rakentaa omaa identiteettiä edelleen.

Lähteet:

Brenifier, O. (2010). Keskusteleva opetus. Ajattelutaidot-sarja. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura / Niin ja Näin.

Bruner, J. (1996). The Culture of Education. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

Flum, H. & Kaplan, A. (2012). Theoretical analysis. Identity formation in educational settings: A contextualized view of theory and research in practice. Contemporary educational psychology. 37, 240–245.

Goodson, I. & Gill, S. (2011). Narrative Pedagogy: Life History and Learning. New York: Peter Lang.

Harrell-Levy, M. & Kerpelman, J. L. (2010). Identity process and transformative pedagogy: teachers as agents of identity formation. Identity: an international journal of theory and research. 10(2), 76–91.

Kinossalo, M. (2015). Oppilaan narratiivisen identiteetin rakentumisen tukeminen perusopetuksessa. Teoksessa E., Ropo, E., Sormunen, J., Heinström (toim.) Identiteetistä informaatiolukutaitoon : tavoitteena itsenäinen ja yhteisöllinen oppija. Tampere: Tampere University Press, 48–82.

Lannegrand-Willems, L. & Bosma, H. (2006). Identity development-in-context: the school as an important context for identity development. Identity. 6(1), 85-113.

OPH. (2014). Perusopetus. http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus Viitattu: 22.2.2017

POPS. (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. OPH.

Reese, E., Yan, C., Jack, F. & Hayne, H. (2010). Emerging identities: Narrative and self from early childhood to early adolescence. Teoksessa K.C., McLean & M., Pasupathi (toim.) Narrative development in adolescence. Creating the storied self. (23–43). NY: Springer Science Business Media.

Ropo, E. (2009). Identity as a basis for curriculum development. Teoksessa Rabensteiner, P.M. & Ropo, E. European dimension in education and teaching. Identity and values in education. Baltmannsweiler: Scheider Verlag Hohengehren GmbH. 20–34.

Yrjänäinen S. & Ropo E. (2013). Narratiivisesta opetuksesta narratiiviseen oppimiseen. Teoksessa E. Ropo & M. Huttunen (toim.) Puheenvuoroja narratiivisuudesta opetuksessa ja oppimisessa. Tampere: Tampere University press, 17–46.

VAPE. (2015). Perusopetukseen valmistavan opetuksen perusteet. OPH.